

*Др Владимир Стојиљковић,
доцент Правног факултета, Београд*

Тумачење уговора у међународној трговини

Увод

Проф. Константиновић наглашава „јасне одредбе уговора не подлежу тумачењу, њих треба применити онако како гласе...“¹⁾ Дакле ако је јасно значење одређеног правила формулисаног у уговору оно не захтева даље његово тумачење („*in claris non fit interpretatio*“), већ принцип ефективности („*ut res magis valeat quam pereat*“) захтева да овом правилу буде дато пуно дејство. Отуда мора се поштовати избор уговорних страна било какве да је садржине („*pacta sunt servanda*“). То је прво и основно правило.

Неспоразуми и потреба тумачења могу настати зато што учесници у међународној трговини долазе из различитих средина, култура. Појединим употребљеним изразима и терминима стране могу дати различито значење, отуда и потреба тумачења. Значај тумачења се огледа и у следећем - да би избегли обавезу учесници у међународној трговини често се позивају на неку ману воље, најчешће заблуду, која је била присутна приликом закључења уговора. Врло једноставни примери могу показати како је питање заблуде и тумачења уговора повезано. Да ли је конкретан уговор закључен под утицајем заблуде на страни једног уговорника и ако јесте на који начин, често зависи од тога како ће тај уговор бити протумачен и како ће се разумети учињене изјаве.

1. Михаило Константиновић, Облигације и уговори, Сица за законик о облигацијама и уговорима, издавач „Службени лист СРЈ“, Београд, 1996.

Централно питање око кога се решава поступак тумачења је питање да ли стране обавезује оно што су намеравале или оно што су декларисале. Појављује се у три стандардне ситуације у којима је изјава учињена, али лице не жели да буде везано изјавом. Прва ситуација је случај када учињена изјава није намеравана нити је очекивано да буде узета озбиљно. У овом случају недостаје једна од основних особина правно релевантне воље, а то је да воља буде озбиљна. Други је случај када је воља озбиљно изјављена али уговорник, у суштини, није намеравао да његова изјава постане ефективна, односно имао је унутрашње резерве у односу на изјављену вољу. Овакве унутрашње резерве не могу се узети као релевантне у интересу правне сигурности. И треће, случај кад учињена изјава прикрива други стварно закључени уговор између страна. Ова изјава воље је фиктивна и такав, симуловани уговор биће погођен санкцијом ништавости. Изјава такве воље цени се према условима пуноважности прикривеног посла.

Појам

Приликом тумачења може се поћи од унутрашње воље или од изјављене воље. Према индивидуалистичкој теорији, битна је унутрашња воља, тј. она воља којој уговорник стварно има приликом закључења уговора. Само таква, стварна воља доводи до закључења пуноважног уговора, док изјављена воља може бити правно релевантна само уколико верно репродукује унутрашњу, стварну вољу (теорија воље). Према другој теорији, предност треба дати изјављеној вољи, која, према присталицама, ове теорије, више доприноси правној сигурности (теорија изјаве).

Како пракса показује, примена било које од наведених теорија у чистом облику носи бројне опасности. Тако, у старим правним системима доминира литерарни начин изражавања, па се тек повезивањем конкретног текста са читавом правном културом и средином у којој је уговор настао, могу установити субјективни елементи, односно унутрашња воља. Зато субјективни критеријум може озбиљно угрозити правну сигурност уопште, а примена чисто објективног принципа који узима у обзир само изјављену вољу, без обзира на било какав утицај унутрашње воље, такође може довести до несклада између онога што је уговорник стварно намеравао и онога што је изјавио. Због тога, модерни правни системи, по правилу, настоје да успоставе равнотежу између ова два критеријума и да помире две супротстављене теорије. Оба правила свој историјски извор налазе у Дигестама. *Ius commune* је установио бројних правила тумачења која су сакупљена из Дигеста.²⁾

Савремени извори права међународног и унутрашњег прате све више објективни или нормативни принцип. Према том принципу у први план се ставља објективни критеријум, који се састоји у томе како један разуман човек може схватити

2. R. Zimmerman „The Law of Obligations - Roman Foundations of the Civilan Tradition“ Oxford 1996, стр. 637 и даље.

одређену изјаву.³⁾ По њему овде се не даје простора испитивању „праве намере“ уговорних страна уколико треба заштити оправдано веровање адресата коме је упућена воља. Објашњење је следеће: изјава одређене намере, као еманиација индивидуалне аутономије, не постоји у социјалном вакуму, она, насупрот томе, ствара разумна очекивања на другој страни, и та очекивања, у интересу правне сигурности, не смеју бити изиграна. Овај принцип представља значајно одступање од теорије унутрашње воље, базиране на индивидуализму које, између осталог, подразумева да обухвата и социјалне последице људског понашања. Примењен је од школе природног права која је установила модерне основе уговорног права и теорије изјаве. Анализа уговора као израза сагласности воља води нас закључку да је свака од тих воља сачињена од две компоненте: унутрашње (намера – *voluntas*) и спољне (изјава – *verba*). Школа природног права утврдила је да би воља обавезивала она мора имати одређен спољне манифестације. Правну заштиту треба дати спољној манифестацији воље, у овом случају оправданом веровању адресата.

Национална законодавства – Европски грађански законици предвиђају различита правила тумачења уговора. Грађански законици романског порекла посебно се издвајају по бројним правилима у овом домену (француски, италијански).⁴⁾ Тумачење уговора врши суд који решава спор. Судија који то чини мораће да обрати пажњу на одговарајуће правило закона. С друге стране, судија не треба да опште правило аутоматски да примени, већ мора увек имати у виду све посебне околности случаја. У том смислу се изјашњава француски *Code civil* према коме је потребно установити заједничку намеру уговорних страна пре него држати се дословног значења њихових рачи; у случају сумње, уговор треба да буде тумачен у смислу који му даје дејство (чл.1157), а кад је једна одредба двосмислена, треба јој дати значење које је најподобније садржини уговора (арт. 1158). Надаље овај законик предвиђа и друга правила везана за тумачење. Сличне одредбе садрже и други законици романског порекла.⁵⁾

Ако се вратимо германској правној породици открићемо да, упркос свим напорима да се хармонизују одредбе немачког грађанског законика (BGB), и даље остаје отворен конфликт између теорије намере и теорије изјаве. Тако, с једне стране, чл. 133 BGB (као и чл.1156 Цоде цивил-а и чл.1362 Италијанског Codice civile), утврђује да је задатак тумачења да се установи стварна намера уговорних страна. Немачко право утврђује да се приликом тумачења изјаве треба установити праве намере и упућује суд да тумачи уговор у складу са принципом добре вере и на основу заједничких обичаја. Према томе, у први план ставља се „историјска“ воља страна која је постојала у време закључења уговора. С друге стране, чл. 157 BGB снажно прихвата објективне стандарде тумачења, предвиђајући да тумачење мора бити у складу са „добром вером везаном за нормалне трговачке обичаје“.

3. K. Zweigert-H.Kotz, An Introduction to Comparative Law, Oxford Clarendon Press стр. 400-410., Kotz Flessner: European Contract Law, Oxford Clarendon Press 1997, стр.106-124.

4. О томе вид. С. Перовић „Облигационо право“ Београд 1986. стр.367-371.

5. Kotz – Fleisner наведено дело.

Дакле у немачком праву утврђује се да приликом тумачења изјаве треба установити праву намеру и упућује суд да тумачи уговор у складу са принципом добре вере и на основу заједничких обичаја. Овај принцип прихватиће и УН у својој Конвенцији о уговорима о међународној продаји роба.

Објашњење у доктрини је следеће. Јасно је наиме, да тумачењем судија не може да се враћа на „историјску“ вољу страна, осим у ретким случајевима, када је таква намера спорна. У највећем броју случајева, употребљени термини говоре о чињеници да је сагласност постигнута, онако како то може схватити разуман човек у одређеним околностима сваког конкретnog случаја. Уговор се закључује да би се извршио, да би обвезао уговорнике да се понашају на уговорени начин, па се уговорник мора помирити са чињеницом да ће он бити тумачен по објективном критеријуму и да ће бити правно неважне његове субјективне намере. У складу са тим може се закључити да теорија намере припада прошлости, времену у коме су уговори махом бивали закључивани између суседа, пријатеља и уопште се заснивали на односима поверења који су обухватили међусобно познавање околности сваког уговорног односа. У савременом праву, у условима масовних, пословних трансакција која се заснивају без обзира на својства личности, само теорија изјаве може довести до задовољавајућег решења. Тумачење уговора по правилу се односи на поступак утврђивања значења речи употребљених од стране уговорника али у немачком праву верује се да се тумачење односи и на ситуације када су уговорне стране пропустиле да одреде неко посебно питање, па је настала правна празнина. У таквом случају, судија ће прво посегнути за диспозитивним нормама закона које се примењују уколико другачије није предвиђено. Судија мора да открије, шта би стране предвиделе, са становишта сврхе уговора, да су овој тачки њиховог споразума поклонили пажњу и предвиделе је у складу са добром вером и добром пословном праксом. Мишљења се могу разликовати по питању да ли је то уопште тумачење или оно једноставно представља посезање судије за правилом које је најподоније да на адекватан начин реши спорну ситуацију. Свакако да судија не сме доћи до закључка који се разликује од тремина који су стварно предвиђени у уговору. Такође, он не може настојати да једну од страна сачува од њених сопствених пропуста, услед непажње или преузимања ризика, тако што ће, у корист друге стране, унети клаузулу коју је страна могла предвидети али није то учинила. Другим речима, шта судија мора да уради, то је „да учини да уговор прича“. То значи да се мора поћи од термина предвиђених у уговору посматрајући их у контексту сврхе уговора и интереса страна, како би се утврдиле нерегулисана питања у уговору, а у складу са осталим одредбама уговора, дакле уговором као целином.⁶⁾ Ово на први поглед изгледа да је то откривање заједничке намере уговорних страна. Међутим у суштини је то оно што се може очекивати да један разуман човек уговори. С друге стране, такав начин тумачења уговора не сме никад пореметити

6. Kotz –Flessner, наведено дело.

унутрашњу равнотежу економске вредности престација из правног посла, однос испуњења и котраиспуњења који је предвиђен у тренутку настанка уговора.

На основу анализе националних законодавстава и ставова праксе и доктрине по повом питању може се закључити да је током времена сукоб између теорије намере и теорије изјаве имао своју улогу посебно у континенталном систему. Данас, међутим, овај сукоб нема великог ефеката на начин тумачења уговора. Постоји општа сагласност да употребљеним изразима и терминима не треба увек дати значење које им дају уговорне стране у тренутку закључења уговора или након тога. Оно што је битно и што се пре свега узима у обзир јесте значење које подразумева један разуман човек у позицији адресата, у светлу употребљених термина и осталих релевантних околности.

Правила међународних уговора - Правила тумачења уговора садржи UNCITRAL Конвенција о уговорима о међународној продаји роба из 1980. UNCITRAL конвенција поред правила купопродаје садржи и правила која се примењују на све уговоре (поред тумачења, део II закључење уговора и правила о накнади штете – ова пак су применљива не само на уговоре). Она се по питању тумачења значајно приближава напред изнетом закључку. Правило тумачења је формулисано у члану 8 Конвенције.⁷⁾ Чл. 8 се фокусира на стварну намеру уговорних страна. Установљава редослед по коме се примењују традиционална правила тумачења када је права намера уговорних страна спорна.

Према чл. 8.1. Конвенције изјаве и друга понашања једне стране тумаче се у складу са њеном намером када је друга страна знала ту намеру или јој та намера није могла остати непозната. Субјективна намера стране има приоритет када је друга страна знала или није могла да не зна шта је била њена намера. У доктрини се још каже и да принцип који стоји у позадини овог правила јесте дужност да свака страна лојално обавести другу страну ако не жели да буде обавезана очигледном намером друге стране, у чијем пропусту уговор би требало тумачити као сагласан са таквом очигледном намером.⁸⁾ У пракси је међутим тешко извести закључке из изјава и понашања које нису узете из њихових изричитих уговорних одредби. Пука чињеница да страна жели да постигне одређене циљеве неопходно не значи да друга страна то треба разумети као нешто друго него wishfull thinking по жељеном циље.

Уколико ово не може да се примени, изјаве и друга понашања једне стране тумачиће се онако како би их разумно лице истих својстава као друга страна схватило у истим околностима (чл. 8.2. Конвенције). Ако тај критеријум не може бити примењен и ако стране нису у сагласности, одлучујуће је за тумачење објективно значење. Ово објективно значење је оно које изјава о којој је реч би могла имати за разумно лице исте врсте као што је друга страна у истим околностима.

7. P. Schlestreim „Commentary on the UN Convention on the international Sale of Goods (CISG)„ Oxford Clarendon Press 1998, коментар чл. 8 Јунге.

8. J. Ramberg, Principles of international commercial transactions, стр. 33.

Приликом утврђивања намере једне стране или схватања које би имало разумно лице, водиће се рачуна о релевантним околностима случаја укључујући њихове преговоре, праксу коју су међусобно успоставиле, обичаје и свако доцније понашање страна (чл. 8.3. Конвенције). У оба случаја треба водити рачуна о свим околностима значајним за тумачење изјава и понашања. Релевантне околности на које се позива чл. 8.3. имају једнаку снагу. Од ових релевантних околности претходни преговори страна биће најзначајнији зато што они указују на смисао и сврху изјава (класичан пример, стране су претходно закључиле писмо о намерама или неки протокол) и такође разлоге зашто доцније питање међу уговорним странама није изричито утврђено. Друго, водиће се рачуна о пракси која је развијена између страна, зато што стране обавезују стални пословни односи. Пословни обичаји применљиви на трансакцију о којој је реч су исто тако релевантни као објективан тест који указује на сврхе тумачења. Коначно, доцније понашање може исто тако указати на претходну заједничку намеру. Ако постоји сукоб између изјаве стране и њеног доцнијег понашања значење његове изјаве одређује се према стварном понашању (*protestatio facto contraria non valet*). То је последње правило које је новина у правилима тумачења.

У основи чл. 8. Конвенције кореспондира методима тумачења који се користе у правним системима. Међутим „хипотетичка намера„ страна није релевантна зато што се тест не користи за сврхе тумачења већ у циљу да попуни празнине у уговору. Концепт „хипотетичке намере“ страна се користи да реши питања која страна није разматрала када је закључивала уговор (или их је намерно оставила отворена). У међународној продаји роба није прихватљиво на тај начин попуњавати празнине. Отуда се примењује пословна пракса и пословни обичаји – у овом случају за тумачење уговора, док се хипотетичка намера не примењује.

При установљивању праве намере страна чл. 8. се примењује на све изјаве које су учињене од страна у уговору и свако понашање страна које се на то односи. Нејасни изрази од првенственог значаја је права намера страна (*falsa demonstratio non nocet*). То је у складу са принципом добре вере – правну основу овог правила можемо пронаћи у чл.7(1) Конвенције који упућује на „разматрање добре вере у међународној трговини“.

Закључак

Устав СР Југославије прихвата теорију монизма по којој одредбе међународних конвенција и општа међународна правила се примењују заједно са правилима унутрашњег права (Устав СРЈ, чл.16. став други „Међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са Уставном и општеприхваћена правила међународног права саставни су део унутрашњег правног поретка“). Конвенцију UNCTRAL је ратификовала Југославија. Зато при тумачењу уговора у међународној трговини за које је меродавно Југословенско право равноправну примену са правилима Закона о облигационим односима имају правила тумачења предвиђена чл.

8 UNCITRAL Конвенције о уговорима о међународној продаји роба. На тај начин важеће Југословенско право је поново у пуној сагласности са решењима Скице за законик о облигацијама и уговорима проф. М. Константиновића, од кога је у погледу правила тумачења одступило у коначном тексту Закона о облигационим односима из 1978. (правила тумачења чл. 99-102)

Тако у потпуној сагласности са чл. 8 Конвенције UNCITRAL Скица за законик о облигацијама и уговорима прописује - чл. 78.2. Скице, кад није могуће утврдити заједничку намеру уговорника, треба истраживати намеру коју би редовно *имала разумна лица истог својства кад би била у истој ситуацији*. То само у случају када је немогуће разумети норму у складу са *намером уговорних страна и сврхом коју су стране имале у виду закључујући уговор*. Ова намера *утврђује се према ономе што је једна страна стварно изјавила и како је требало да друга страна ово разуме, према ономе што редовно бива у помененом промету* (скица 78.1.). Ова правила допуњују и коригују правила о тумачењу уговора из Закона о облигационим односима (чл. 99-102).